

حق فراموش شدن در ترازو: نیاز ناشی از فضای مجازی یا تهدیدی برای آزادی بیان؟

سید محمدهادی قبولی درافشان^۱ - مصطفی بختیاروند^۲ - اکرم آقا محمدی^۳

دریافت: ۱۳۹۵/۷/۲۴ - پذیرش: ۱۳۹۵/۹/۳۰

چکیده

حق فراموش شدن، مفهوم نسبتاً جدیدی است که در اتحادیه اروپایی و ایالات متحده آمریکا مطرح شده است. این حق به اشخاص امکان درخواست حذف اطلاعات و داده‌هایی را می‌دهد که با رضایت آن‌ها یا توسط اشخاص ثالث بر روی صفحه‌های اینترنت منتشر شده است؛ در نتیجه اعمال این حق، دیگران نمی‌توانند آن‌ها را از طریق نتایج موتورهای جست و جو مورد ردیابی قرار دهند و با گذشت زمان مورد برجسب‌های مختلف اجتماعی قرار نمی‌گیرند. حق فراموش شدن حق مطلق نیست و باید در تعامل با سایر حقوق مثل حق آزادی بیان و آزادی‌های رسانه‌ای در نظر گرفته شود. بنابراین با توجه به اوضاع و احوال خاص هر پرونده باید مشخص شود که آیا تقاضای حذف اطلاعات، موجه است یا خیر. جستار حاضر به روش تحلیلی-توصیفی، موضوع را در نظام‌های حقوقی اتحادیه اروپایی، ایالات متحده آمریکا، فقه امامیه و حقوق ایران بررسی کرده و در نهایت به این نتیجه رسیده است که در ایران، چنین حقی به طور صریح وجود ندارد و شناسایی قانونی این حق ضروری به نظر می‌رسد.

واژگان کلیدی: حق فراموش شدن، حریم خصوصی، آزادی بیان، کرامت انسانی، قاعده
لاضرر

h.ghaboli@um.ac.ir

۱. استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد (نویسنده مسئول)

m.bakhtiarvand@qom.ac.ir

۲. استادیار گروه حقوق مالکیت فکری دانشگاه قم

aghamohamadi671@gmail.com

۳. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد حقوق مالکیت فکری دانشگاه قم

۱. مقدمه

در روزهای اولیه پیدایش اینترنت، مردم به جزئیات فنی اشتراک‌گذاری اطلاعات اهمیت می‌دادند. اما در حال حاضر آنچه برای آنها اهمیت دارد چگونگی حذف اطلاعات است و این-که چه قواعدی باید بر حذف اطلاعات حاکم باشد (Owings, 2015:45). به همین دلیل، حقوق جدیدی از قبیل حق فراموش شدن^۱ شکل گرفته است. مطابق حق فراموش شدن، شخص موضوع اطلاعات می‌تواند از موتورهای جست و جوی اینترنتی همچون گوگل درخواست حذف اطلاعات راجع به خود را بنماید. در واقع، این حق، مبتنی بر این مسأله است که آیا باید به کاربران اینترنت امکان حذف اطلاعات شخصی (از قبیل تصاویر، متون، دیدگاه‌ها، اسناد رسمی، مجوزها و هر نوع دیگر از اطلاعات شخصی توصیف کننده رفتارها و اعمال سابق و غیره) از فهرست نتایج تهیه شده توسط موتورهای جستجو، تارنماها، شبکه‌های اجتماعی، وبلاگ‌ها و غیره را اعطا نمود یا خیر (Gutwirth et al, 2011: 90). رویکرد کشورهای مختلف بویژه ایالات متحده آمریکا و اتحادیه اروپایی در خصوص حق فراموش شدن متفاوت است، به طوری که برخی نویسندگان از این اختلاف چنین تعبیر کرده‌اند: «در خصوص موضوع حریم خصوصی و حق فراموش شدن، آمریکایی‌ها مریخی و اروپایی‌ها ونوسی هستند» (Rustad, Kulevska, 2015: 355). در سال ۲۰۱۴ دیوان دادگستری اروپا این حق را به نحو مسلمی در پرونده شخصی به نام کاسترا گونزالس علیه شرکت گوگل اعمال کرد. از مقررات مشهور در خصوص حق فراموش شدن، حق حذف اطلاعات در دستورالعمل حمایت از داده ۱۹۹۵ بود که به عنوان حق فراموش شدن و پاک شدن در پیش‌نویس ارائه شده توسط کمیسیون اروپا منتشر شده بود. با این حال، مباحث پارلمانی منجر به این نتیجه شد که حق حذف^۲ نسبت به حق فراموش شدن مناسب‌تر است و هم‌چنین بیشتر باید بر روی حق پاک کردن^۳ متمرکز شد (Giovanni, 2015:71).

در ژانویه ۲۰۱۲، کمیسیون اروپا یک طرح پیشنهادی برای تجدیدنظر کامل آئین‌نامه حمایت از داده به عنوان جایگزین دستورالعمل ۱۹۹۵ ارائه داد.^۴ در زمان مطرح شدن قوانین و مقررات جدید حمایت از داده، ویویان ردینگ^۵ معاون رئیس کمیسیون اروپا و کمیسر اروپایی تأکید کرد که «اگر شخص تمایلی به پردازش اطلاعات شخصی یا ذخیره به‌وسیله کنترل‌گر اطلاعات را

1. Right to be forgotten (right to oblivion), droit à l'oubli, (حق النسیان - حق النسیان)

2. Right to Delete.

3. Right to Erasure.

4. http://ec.europa.eu/justice/data-protection/document/review2012/com_2012_11_en.pdf (26/4/2016).

5. Viviane Reding.

نداشته و هیچ دلیل قانونی برای نگه داشتن آن‌ها وجود نداشته باشد، اطلاعات باید از سامانه کنترل‌گر حذف شود» (2: Reding, 2012). شورای اتحادیه اروپایی در ماده ۱۷ آئین‌نامه حمایت از داده ۲۰۱۶^۱ که قلمرو آن اشخاص حقیقی را در برمی‌گیرد و دستورالعمل مذکور را نسخ کرده است، در ماده ۱۷ آن را حق فراموش و پاک کردن نام‌گذاری کرد.

در آمریکا، پذیرش حق فراموش شدن بنا بر دلایلی در تعارض با حق آزادی بیان دانسته شده است. در قوانین ایران مقررات صریحی راجع به حق فراموش شدن دیده نمی‌شود؛ هر چند که در بعضی مواد قانونی و مقررات می‌توان ردپایی از این حق را یافت؛ ضمن این که در فقه امامیه به عنوان منبع اصلی حقوق ایران، قواعد و احکامی در تأیید این حق وجود دارد. این در حالی است که اینترنت اشخاص را در معرض نقض حریم خصوصی قرار داده و شایسته است که با بهره‌جستن از تجارب کشورهای دیگر، تمهیدات قانونی لازم در این خصوص پیش‌بینی شود. از این‌رو در این پژوهش ابتدا مفهوم حق فراموش شدن (شماره ۲)، سپس رویکرد نظام‌های حقوقی مختلف به خصوص اتحادیه اروپایی، ایالات متحده آمریکا و فقه امامیه و حقوق ایران (شماره ۳) مورد بررسی قرار گرفته است. سپس به محدودیت (شماره ۴)، استثنائات (شماره ۵) و انتقادات وارد بر حق فراموش شدن (شماره ۶) پرداخته‌ایم.

۲. مفهوم حق فراموش شدن

حق فراموش شدن حقی مبتنی بر استقلال فردی و در ارتباط با حق داشتن نسبت به حذف اطلاعات شخصی در یک مقیاس زمانی است؛ مبنای دیگر این حق، غلبه منافع شخصی بر منافع عمومی است (Weber, 2011: 120-121).

از طرف دیگر، این مسأله از حق اشخاص مبنی بر تعیین سیر تحولات زندگی خود به صورت دلخواه و بدون این که دائماً یا طی مدت خاصی، به‌طور غیر قانونی، عواقب ناخوشایند عمل سابق خود را تحمل کنند، ناشی شده است (Mantelero, 2013: 231). به عبارت دیگر، «حق فراموش شدن حق سکوت کردن نسبت به رویدادهایی است که در گذشته اتفاق افتاده و دیگر اتفاق نخواهد افتاد» (Pino, 2000: 237). به عقیده برخی صاحب‌نظران، حق فراموش شدن مشتمل بر سه مفهوم است: نخست - حق مطالبه حذف داده‌ها در زمان مناسب؛ دوم - حقی در برابر جامعه مبنی

1. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation).

بر داشتن یک نامه اعمال سفید^۱؛ سوم- حق مرتبط شدن با اطلاعات فعلی و منفک شدن از اطلاعات منقضی شده (Rustad, Kulevska, 2015: 367; Koops, 2011: 236). مفهوم نخست حق فراموش شدن، حق اشخاص موضوع داده‌ها جهت ملزم نمودن دیگر افراد یا سازمان‌ها به پاک کردن اطلاعات راجع به آن‌ها است و صرف‌نظر از این که خود شخص موضوع داده‌ها آن‌ها را در اینترنت قرار داده باشد یا شخص ثالث اعمال می‌شود. مفاهیم دوم و سوم مشابه‌اند زیرا هر دو، امکان یک شروع تازه را فراهم می‌کنند - حق اشتباه کردن و تکامل یافتن به وسیله عبرت گرفتن از خطاها و حق روزآمد نمودن اطلاعات. دو گونه اخیر حق فراموش شدن این امکان را برای افراد فراهم می‌کنند که زندگی خود را شکل دهند در حالی که گونه نخست به دیگران اجازه می‌دهد این کار را برای آن‌ها انجام دهند (Rustad, Kulevska, 2015: 367-368).

۳. رویکرد نظام‌های حقوقی در مقابل حق فراموش شدن

الف- رویکرد اتحادیه اروپایی در مقابل حق فراموش شدن

در اروپا حق فراموش شدن به عنوان یک حق مرتبط با شخصیت، شامل عناصر مختلف از جمله کرامت، احترام و حق حریم خصوصی در نظر گرفته می‌شود (Werro, 2009: 285). این حق در اتحادیه اروپایی از دستورالعمل حمایت از داده^۲ مشتق و در نهایت توسط دیوان دادگستری اروپا^۳ اجرا (Voss, 2014: 7) و، همان‌طور که گفتیم، در آیین‌نامه ۲۰۱۶ پذیرفته شد. در فرانسه، حق فراموش شدن برای نخستین بار، به طور ضمنی، در اواخر دهه ۱۹۷۰، به وسیله ماده ۴۰ قانون شماره ۱۷/۱۹۷۸-۷۸ به رسمیت شناخته شد که به افراد حق تقاضای حذف داده‌های شخصی را که فاقد اهمیت هستند، داد (Stupariu, 2015: 20). هم‌چنین حق فراموش شدن به طور ضمنی در ماده ۲۰-۲۲۶ قانون مجازات فرانسه گنجانده شده است (Gutwirth et al, 2011: 90). مرجع حمایت از داده فرانسه حق فراموش شدن در اینترنت را واجد اهمیت دانسته و استمرار در دسترس بودن داده‌های شخصی بر روی اینترنت را، تهدیدی نسبت به آزادی بیان فرد و آزادی تغییر عقایدش تلقی نموده است. به علاوه، مرجع مذکور از طرح قانونی فرانسه که در سال ۲۰۰۹ با هدف تقویت حق فراموش شدن در فضای دیجیتال منتشر شد حمایت نموده است. هم‌چنین علیرغم عدم تصویب این طرح و این که قوانین فعلی به طور صریح حق فراموش شدن را در بر

1. Clean Slate.

2. Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 (Data Protection Directive), Official Journal L 281, 23/11/1995, p. 0031 – 0050.

3. The European Court of Justice.

ندارند، نشانه‌هایی از این حق در رویه قضائی فرانسه دیده می‌شود (Hoboken, 2013: 10-11). دادگاه حقوق بشر استراسبورگ تصمیم‌های بسیاری را با اعمال معیار تعادل منافع میان حق اساسی حفظ حریم خصوصی (ماده ۸ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر) و حق آزادی بیان (ماده ۱۰ همان کنوانسیون) اتخاذ نموده؛ هرچند که به حق فراموش شدن به طور خاص پرداخته است. در پرونده کارولین هانوفر (که در آلمان ناموفق بود) دادگاه حقوق بشر صراحتاً اعلام کرد که لازم است رسانه‌های سنتی در خصوص به اشتراک‌گذاری اطلاعات مشتمل بر منافع شخصی افراد، محدود شوند (Weber, 2011: 12). همچنین این دادگاه رابطه آزادی رسانه در برابر حق حریم خصوصی را در یک پرونده خاص (مربوط به نروژ) تبیین نموده است؛ در این پرونده فردی که دارای سابقه کیفری بود به اصل برائت و حق فراموش شدن استناد کرد و دادگاه به این نتیجه رسید که در اثر انتشار اطلاعات، به اعتبار و حیثیت فرد، خصوصاً تمامیت جسمی و روحی وی به شدت خدشه وارد شده است.^۱

در اسپانیا، دادگاه توانایی شهروندان اسپانیایی را در خصوص حذف اطلاعات غیرضروری و بی‌ربط به عنوان یک حق به رسمیت شناخت. اطلاعات غیرضروری و بی‌ربط اطلاعاتی هستند که اساساً به شرایط مطلوب ارتباطی نداشته یا اطلاعاتی هستند که حقیقی نبوده‌اند. وقایع پرونده اسپانیایی که به شناسایی حق فراموش شدن انجامید به شرح زیر است (Rustad, Kulevska, 2015: 363-365).

در سال ۲۰۱۰، ماریو کاسترا گونزالس، از اتباع اسپانیا، شکایتی را در مرجع حمایت از داده اسپانیا علیه لاوانگواردیا (روزنامه مطرح اسپانیا) و شرکت گوگل مطرح و ادعا نمود که در زمان وارد کردن نام او در قسمت جستجوی گوگل، نتایج به اخبار روزنامه لاوانگواردیا پیوند داده می‌شوند که مشتمل بر اعلامیه‌های مزایده املاک جهت توقیف اموال وی هستند. هم‌چنین با توجه به بی‌اعتباری اخبار مذکور به علت خاتمه دعوا در طی بیش از یک دهه قبل، از روزنامه مزبور تقاضای حذف اطلاعات را نمود. متعاقباً، خواهان تقاضا کرد که گوگل، پیوند به آن اخبار را حذف و بدین ترتیب هر گونه ارتباط با نام او را محو نماید.

مرجع حمایت داده اسپانیا مقرر داشت که گوگل به عنوان کنترل‌گر داده مسئولیت حذف نتایج را بر عهده دارد. بعد از این تصمیم گوگل دعوایی نزد دادگاه ملی، عالی‌ترین دادگاه اسپانیا اقامه نمود که دادگاه پرونده را به دیوان دادگستری اروپا ارجاع داد. در ژوئن ۲۰۱۳، دادستان

کل، نظر مشورتی خود را صادر و اعلام نمود گوگل مسؤولیتی مبنی بر حذف پیوندها از موتور جستجویش بر مبنای دعوای حریم خصوصی بر عهده ندارد. وی استدلال نمود که مخفی سازی اطلاعات مشروع و قانونی موجود در حوزه عمومی، به آزادی بیان لطمه وارد می کند و بی طرفی اطلاعات در اینترنت را تضعیف می کند.

دیوان عالی اروپا استدلال دادستان کل را رد کرد و یک حق موسع فراموش شدن را طبق قانون داخلی اسپانیا که مبتنی بر دستورالعمل حمایت از داده ۹۵ بود به رسمیت شناخت. دیوان مقرر داشت گوگل به عنوان نمایه کننده اطلاعات، داده های شخصی را پردازش می کند و لذا مشمول تعهدات کنترل گرها به موجب دستورالعمل است. در واقع، به منظور این که بتوان مجموعه کامل تعهدات مندرج در مقررات حمایت از داده را بر یک موتور جست و جو تحمیل نمود، لازم است موتور جستجو اطلاعات شخصی را مورد پردازش قرار دهد و علاوه بر آن، در ارتباط با چنین پردازشی به عنوان کنترل گر عمل کند. با توجه به مسأله اول، دیوان اروپا توضیح داد به منظور اینکه خدمات جستجوی موتورهای جستجو به طور خودکار جستجویی را در خصوص تارنماهای موجود بر روی اینترنت انجام دهند لازم است اطلاعات را مورد بازبینی قرار داده، آن ها را نمایه نموده و بر روی تارنماهای در دسترس کاربران قرار دهند. این بدان معنی است که موتورهای جست و جو اطلاعات را جمع آوری، بازبینی، ثبت و در فهرست های جست و جو، سازماندهی کرده، بر روی سرورها به اشتراک گذاشته و اطلاعات شخصی را همراه با اطلاعات دیگر افشاء ساخته و در دسترس کاربران قرار می دهند. مطابق بند ب ماده ۲ دستورالعمل حمایت از داده چنین فعالیت هایی می توانند در دایره پردازش اطلاعات شخصی قرار بگیرند.^۱

دیوان با استناد به مواد ۱۲(ب) و ۱۴(الف) دستورالعمل حکم داد که گوگل تعهد پاک کردن اطلاعات از نمایه اش را بر عهده دارد. دیوان این استدلال گوگل را رد کرد که تحمیل تعهد حذف داده های شخصی ناقض اصل تناسب^۲ است و این حذف باید بر عهده ناشر که مسؤول عمومی کردن اطلاعات است قرار گیرد. دیوان استدلال نمود که موتورهای جستجو دسترسی به این اطلاعات را که براحتی در دسترس اند ممکن می کنند، زیرا کاربران را قادر می سازند اطلاعات راجع به شخص موضوع داده ها را صرفاً با تایپ کردن نام وی به دست آورند. احتمال نقض حق حریم خصوصی شخص موضوع داده ها توسط موتورهای جستجو مانند گوگل، در نتیجه نقش برجسته ای که در سازماندهی اطلاعات دارند، نسبت به ناشر اولیه وب بیشتر است.

1. Case C-131/12, Google Spain v. AEPD and Mario Costeja González, para 28.

2. Proportionality Principle .

با توجه به بند ۹۲ حکم دیوان اروپا در پرونده *کاسترا گونزالس*، زمانی می‌توان درخواست حذف اطلاعات را نمود که پردازش داده‌های شخصی، مطابق با دستورالعمل مذکور صورت گرفته باشد، خصوصاً زمانی که اطلاعات پردازش شده تاحدی نادرست، بی‌ربط به اهداف پردازش داده و یا تا حد مفراطی مربوط به هدف پردازش است.^۱ پس از دریافت چنین درخواستی، اپراتور موتور جست و جو ملزم به پیروی است جز در موارد خاصی نظیر نقش اطلاعات در زندگی اجتماعی، که در این صورت پردازش داده‌ها از طریق برتری مصالح عموم در فهرست نتایج نمایش داده خواهند شد.^۲ این مقررہ بدان معنی است که اپراتور موتور جست و جو سنجشی را در خصوص اطلاعات مربوط به حق حریم خصوصی و حمایت از اطلاعات شخصی در برابر حق عموم در دسترسی به اطلاعات مورد بحث انجام می‌دهد (7: Nurullaev, 2015).

به خاطر این رأی دیوان، گوگل برای کاربران اروپایی امکان حذف اطلاعات را از طریق فرم‌های برخط فراهم کرده است. با وجود این، چنین فرم‌هایی مورد اطمینان نیستند، بدین معنی که روشن نیست گوگل چه استانداردهایی را برای تعیین اطلاعات غیرضروری و بی‌ربط اعمال می‌نماید.^۳ چند ماه پس از حکم دیوان، گوگل گزارش شفاف‌سازی منتشر نمود که مشتمل بر اطلاعات تمامی درخواست‌های حذف دریافتی از زمان آغاز فرآیند درخواست در می ۲۰۱۴ بود. تا سی ژانویه ۲۰۱۵، گوگل ۲۰۸۸۲۱ درخواست دریافت نموده بود که در هر یک امکان ذکر چندین نشانی وجود دارد.^۴ نکته مهم قابل ذکر این است که گوگل اطلاعات را بر مبنای کشور مورد تقاضای فرد حذف می‌کند نه در سطح اتحادیه اروپایی یا در سطح جهانی، لذا درخواست حذف پیوندها از گوگل ایتالیا تأثیری بر تارنمای گوگل آلمان نخواهد داشت. به همین سبب، امکان جستجوی نام کاسترا در تارنمای google.fr وجود دارد و نتایج راجع به بدهی‌های وی نمایش داده می‌شود. در فرم درخواست حذف داده، از کاربر خواسته می‌شود کشور موردنظرش را انتخاب نماید. معذکک، برخی کشورهای اتحادیه اروپایی خواستار یک حق حذف جهانی بوده‌اند (Antani, 2015: 1178).

در ماده ۱۷ آیین‌نامه ۲۰۱۶ به افراد حق داده شده است از کنترل‌گر داده‌ها درخواست حذف داده‌های راجع به خود را بنماید. اعمال این حق منوط به وجود شش شرط است که در بند ۱ این

1. Ibid, Para 88.

2. Ibid, Para 97.

3. https://support.google.com/legal/contact/lr_eudpa?product=websearch, Last visited: 16/3/2017.

4. <https://www.google.com/transparencyreport/removals/europeprivacy>, Last visited: 16/3/2017.

ماده بیان شده است: داده‌ها بیش از این برای هدفی که به خاطر آن جمع‌آوری یا پردازش شده بودند ضروری نباشند؛ رجوع فرد موضوع داده‌ها از رضایت به پردازش و فقدان مبنای قانونی دیگر برای پردازش؛ اعتراض فرد موضوع داده‌ها به پردازش و فقدان سبب قانونی برای پردازش؛ پردازش غیر قانونی داده‌های شخصی؛ ضروری بودن حذف داده‌ها برای انجام یک تعهد قانونی؛ جمع‌آوری داده‌ها در ارتباط با پیشنهاد ارائه خدمات جامعه اطلاعاتی. طبق بند دو همان ماده، هر گاه کنترل‌گر داده‌ها را در دسترس عموم قرار داده و طبق بند قبلی مکلف به پاک کردن آنها باشد باید با در نظر گرفتن فناوری موجود و هزینه اجرای این تکلیف، اقدامات متعارفی، از جمله تدابیر فنی، را انجام دهد تا کنترل‌گرانی را که داده‌ها را پردازش می‌کنند از این امر مطلع کند که شخص موضوع داده‌ها پاک کردن هر گونه پیوند (لینک) یا کپی داده‌ها را درخواست کرده است.

ب- رویکرد ایالات متحده آمریکا در مقابل حق فراموش شدن

در آمریکا حق فراموش شدن عملاً وجود ندارد. برای شرکت‌های آمریکایی، خصوصاً آن‌هایی که در اینترنت فعالیت می‌کنند شناسایی و اجرای چنین حقی، زمینه‌ساز مشکلات بسیاری خواهد بود. محاکم آمریکا، با استناد به حق آزادی بیان مطابق متمم اول قانون اساسی^۱ از انتشار اطلاعات صادقانه مرتبط با منافع عمومی در مورد اشخاص مجرم حمایت کرده‌اند.^۲ آزادی بیان، به عنوان حقی تثبیت شده در مقایسه با سایر حقوق اساسی تبدیل شده است. برای نمونه، دیوان عالی آمریکا از حق طرفداران نازی برای تظاهرات در خیابان‌ها و آتش زدن پرچم آمریکا حمایت کرده است (Antani, 2015: 1184). طی چند دهه، عملاً دادگاه‌های آمریکا قلمرو بالقوه حق فراموش شدن را به شیوه کاملاً مضیقی تعریف نموده‌اند،^۳ زیرا توجیه محدود کردن آزادی بیان نیازمند بررسی دقیق قانون اساسی در خصوص منافع عمومی است (Weber, 2011: 122). به طور کلی، قضات آمریکایی معتقدند اگر شخصی مطالبی را برای افشا نماید، قادر نخواهد بود آن‌ها را از افشای اطلاعات برای بقیه منع کند.^۴

بسیاری از صاحب‌نظران آمریکایی در مواجهه با پیشنهاد شناسایی و توسعه حق فراموش شدن،

۱. "کنگره در خصوص... محدودیت آزادی بیان یا مطبوعات... هیچ قانونی وضع نخواهد کرد".

2. Cox Broadcasting v. Cohn, 420 U.S. 469, 493-496 (1975); Grisworld v. Connecticut, 381 U.S. 479, 482-486 (1965).

3. Smith v. Daily Mail Publishing Co., 443 U.S. 97 (1979)

4. http://www.nytimes.com/2010/07/25/magazine/25privacy-t2.html?pagewanted=all&_r=0, (last visited: 25/4/2016).

مقامات اتحادیه اروپایی را به داشتن تفکرات مبهم متهم کرده‌اند (Fleischer, 2011: 1) و این حق را مغایر با ارزش‌های اساسی ایالات متحده آمریکا (همچون آزادی بیان و رسانه) دانسته‌اند (Ryan, 2011: 2). برخی در این خصوص، رویکرد اتحادیه اروپایی را پیشنهاد کرده‌اند که مطابق آن شناسایی حق فراموش شدن در حقیقت یک حق مالکیت است بر اطلاعات ایجاد شده - که در غیر این صورت وجود نداشت - (Fiveash, 2011: 1)، با این حال برخی گفته‌اند که پذیرش رویکرد اتحادیه اروپایی به پدیده‌های ناخوشایندی همچون بوروکراسی (کاغذبازی) جهت بررسی تقاضاها و سنجش منافع عمومی و فردی خواهد انجامید (Sterling, 2011: 1).

با این حال، برخی از صاحب‌نظران آمریکایی حاضر به قبول نوع محدودی از حق فراموش شدن هستند (Pop, 2010: 1). برای مثال، پیشنهاد می‌دهند که کودکان باید بتوانند اطلاعات ارسال شده از روی بی‌مبالاتی را حذف نمایند^۱ برخی دیگر خاطرنشان کرده‌اند که مفهوم به حداقل رساندن اطلاعات (که نوعی از حق فراموش شدن محسوب می‌شود) قابلیت گسترده شدن را دارد (Brookman, 2010: 1). معذکک، برخی به مفهوم تبرئه کردن و فراموش کردن به عنوان یک مظهر ارزش انسانی اشاره می‌کنند و معتقدند قوانین آمریکا (در خصوص ورشکستگی، سوابق جزائی و دیون) حداقل در برخی موارد، حق فراموش شدن را شناسایی کرده‌اند (Daly, 2011: 2).

ج- رویکرد فقه امامیه و حقوق ایران در مقابل حق فراموش شدن

از آن‌جا که نظام حقوقی ایران بر مبنای فقه امامیه استوار است لذا قبل از ورود به بحث از حقوق ایران لازم است که پیشینه حق فراموش شدن در فقه امامیه بررسی گردد. حقیقت این است که حق مذکور به صورتی که ذکر شد در آثار فقه امامی سابقه ندارد اما می‌توان با توجه به مفاهیمی مانند حق و حریم خصوصی از مبنای به رسمیت شناختن حق فراموش شدن دفاع کرد. در توضیح باید گفت که حق در اصطلاح فقیهان به معنای سلطنت بوده و امری اعتباری است (مکارم شیرازی، ۱۴۱۳: ۲۸/۱؛ آخوند خراسانی، ۱۴۰۶: ۴).^۲ بر این اساس، به رسمیت شناختن این سلطنت و اعتبار کردن آن توسط قانون‌گذار، منافاتی با مبانی فقه امامی ندارد. از سوی دیگر حفظ حریم خصوصی افراد که در قالب حقوق و آزادی‌هایی مانند حق مالکیت، حق آزادی از تجسس، حق برخورداری از اصل برائت، حق غیر قابل تعرض بودن حقوق وابسته به شخصیت

1. <http://www.commonsemmedia.org> (last visited: 11/4/2016).

۲. برای مطالعه بیشتر در زمینه مفهوم و ویژگی‌های حق ر. ک. خمینی، ۱۴۱۰: ۲۱/۱؛ محقق داماد، ۱۳۷۹، ۴۲/۱؛ انصاری و طاهری، ۱۳۸۴: ۸۳۴/۲؛ آخوند خراسانی، ۱۴۰۶: ۴؛ نائینی، ۱۴۱۸: ۴۲/۱؛ ذوالمجدین، ۱۳۲۶: ۵.

انسان، حفظ آبروی افراد، منع از تجسس در اسرار افراد،^۱ منع افشای اسرار و لزوم کتمان سر،^۲ مورد تأکید واقع شده، نشان دهنده حمایت نظام حقوقی اسلام از حقوق انسان‌ها و منع ورود ضرر به آنان است. بر این اساس، هرگونه تجسس و افشای اطلاعات شخصی افراد که تمایلی به اظهار و افشای آن ندارند و باعث تحقیر ایشان شود، منافی رعایت اصل کرامت ذاتی انسان است. اطلاعاتی مانند مشکلات خانوادگی، عیوب رفتاری یا گفتاری، پیشینه منفی افراد و گناهان و اشتباه‌های گذشته آنان، از جمله اطلاعاتی است که ممکن است شخص رضایت به افشای آن نداشته باشد و در صورت افشای اطلاعات یاد شده، حیثیت و آبروی وی از بین می‌رود و یا شخص از افشای آن احساس سرافکنندگی می‌نماید. بنابراین، برای حفظ کرامت ذاتی افراد لازم است که از حریم خصوصی و میل و اراده متعارف آنان نسبت به حذف اطلاعات شخصی‌شان حمایت شود. به همین دلیل است که اندیشمندان فقه امامی (طوسی، ۱۴۰۷: ۹/۵) بی‌حرمتی به شخصیت انسان‌ها را حرام دانسته و برخی از آنان (خمينی، ۱۴۱۵: ۴۴۵/۱) هتک حرمت انسان را از جمله محرمات مؤکدی ذکر کرده‌اند که حرمت آن با حرمت قتل نفس برابری می‌کند. برخی از فقیهان (منتظری نجف‌آبادی، ۱۴۱۵: ۳۵۷/۲) نیز ممانعت از هتک حرمت و آبروی انسان را از باب وجوب دفع منکر، واجب دانسته‌اند. جالب توجه است که بعضی از بزرگان فقه امامی (عراقی، ۱۴۲۰: ۳۰۶) بر این اعتقادند که دستور پیامبر اکرم (ص) به قلع درخت خرما در قضیه سمره بن جندب که بر اساس قاعده لاضرر^۳ صادر شده است در ممانعت از هتک حرمت صاحب خانه بوده است.

بدیهی است که عدم پذیرش حق فراموش شدن نیز می‌تواند سبب ورود ضرر از جمله ضررهای معنوی و روحی به افراد گردد لذا باید با استناد به قاعده لاضرر که به عقیده اندیشمندان فقه امامی (حسینی مراغی، ۱۴۱۷: ۳۱۷/۱؛ مکارم شیرازی، ۱۴۱۱: ۸۶/۱) علاوه بر نفی حکم، جعل حکم نیز می‌نماید، با وضع قانونی که متضمن حمایت از حق یاد شده باشد از ورود ضرر

۱. آیه ۱۲ سوره مبارکه حجرات: "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا أُوْحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ"؛ برای دیدن روایات مرتبط ر. ک. حرعاملی، ۱۴۰۹: ۲۶۲/۱۵؛ نوری، ۱۴۰۸: ۲۳۹/۹.

۲. برای دیدن روایات این بحث ر. ک. کلینی، ۱۳۶۵: ۳۵۸/۲؛ حرعاملی، ۱۴۰۹: ۱۶۴/۱۲؛ همو، ۱۴۰۹: ۳۰۷؛ مجلسی، ۱۴۰۳: ۲۵۲/۷۲.

۳. برای دیدن دیدگاه‌های فقهای امامیه در رابطه با مفاد قاعده لاضرر ر. ک. موسوی بجنوردی، ۱۴۱۹: ۲۰۹/۱؛ انصاری، بی‌تا: ۵۳۳/۲؛ آخوند خراسانی، ۱۴۰۹: ۳۸۰؛ اصفهانی، ۱۴۱۰: ۱۸؛ عراقی، ۱۴۱۸: ۱۷؛ همو، ۱۴۲۰: ۳۰۱؛ خوانساری، ۱۳۷۳: ۱۹۸؛ مروج جزائری، ۱۴۱۵: ۴۹۳/۶؛ مشکینی اردبیلی، ۱۴۱۳: ۳۴۹/۴؛ فیروزآبادی، ۱۴۰۰: ۳۰/۴؛ نراقی، ۱۴۱۷: ۴۳؛ آشتیانی، ۱۴۰۳: ۲۲۲/۲؛ خمینی، بی‌تا: ۶/۱؛ همو، ۱۴۱۵: ۷۳؛ سیستانی، ۱۴۱۴: ۹؛ محقق داماد، ۱۴۰۶: ۱۳۱/۱.

جلوگیری کرد زیرا فقدان قانون مناسب در رابطه با حق فراموش شدن نیز سبب ورود ضرر به افراد جامعه است.

به نظر می‌رسد صرف‌نظر از دلایل یاد شده برای به رسمیت شناختن حق فراموش شدن و وضع قانون مناسب جهت حمایت از آن بتوان به دلیل عقل نیز در این مورد تمسک جست. بدین معنی که با اعتماد به درک عقل در مسئله حسن و قبح عقلی^۱ می‌توان گفت که عقل به صورت مستقل، عدم جواز افشای اسرار افراد و هتک آبروی آنان را درک می‌کند و این درک عقلی با حکم شرع ملازمه دارد.

در حقوق ایران نیز حریم خصوصی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. بر اساس اصل ۲۵ قانون اساسی: «بازرسی و نرساندن نامه‌ها، ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی، افشای مخابرات تلگرافی و تلکس، سانسور، عدم مخابره و نرساندن آن‌ها، استراق سمع و هر گونه تجسس ممنوع است مگر به حکم قانون». همان‌گونه که ملاحظه می‌شود این ماده حریم خصوصی ارتباطات را مورد حمایت قرار داده و در عین حال، برای این اصل «استثنای قانونی را پذیرفته است تا بر اساس آن، حریم افرادی که احتمالاً امنیت و آسایش اجتماع را بر هم می‌زنند، مورد تفتیش قرار گیرد» (هاشمی، ۱۳۸۴: ۸۷). با توجه به این که حق فراموش شدن اصولاً مربوط به اطلاعاتی است که قبلاً افشاء شده و در حال حاضر اهمیت ندارد یا به طور کلی فرد تمایلی به استمرار انتشار آن‌ها ندارد، این اصل نمی‌تواند مبنای مستقیمی برای آن باشد، هر چند که روح حاکم بر اصل مذکور، نشان از اهمیت حریم خصوصی در ایران دارد. ممکن است گفته شود جستجوی موتورهای جستجو برای بازیابی اطلاعات نوعی تجسس و در نتیجه طبق این اصل ممنوع است؛ در مقابل می‌توان استدلال پیش گفته را ذکر نمود مبنی بر این که در حق فراموش شدن سخن از اطلاعاتی است که قبلاً افشاء شده است.

به موجب اصل ۲۲ قانون اساسی، «حیثیت اشخاص از تعرض مصون است، مگر در مواردی که قانون تعیین می‌کند». به نظر می‌رسد می‌توان از این اصل، مبنایی برای حق فراموش شدن یافت چرا که برای مثال، شخصی را در نظر بگیریم که سال‌ها پیش مرتکب جرمی شده و اکنون زندگی جدید و شرافتمندانه‌ای را آغاز کرده است؛ می‌توان گفت که از لوازم حفظ حیثیت وی، حق منع موتورهای جستجو از انتشار اخبار راجع به جرم خود است.

یکی از فصول قانون تجارت الکترونیکی ۱۳۸۲ (مشمول بر مواد ۵۸ تا ۶۱) به حمایت از داده

۱: برای مطالعه بیشتر در زمینه ملازمه حکم عقل و شرع ر. ک. مظفر، ۱۳۷۰: ۱۶۸.

پیام‌های شخصی اختصاص یافته است. بر اساس ماده ۵۸ قانون مذکور: «ذخیره، پردازش و یا توزیع داده پیام‌های شخصی مبین ریشه‌های قومی یا نژادی، دیدگاه‌های عقیدتی، مذهبی، خصوصیات اخلاقی و داده پیام‌های راجع به وضعیت جسمانی، روانی و یا جنسی اشخاص بدون رضایت صریح آن‌ها به هر عنوان غیر قانونی است». این ماده که ناظر به داده‌های حساس است (زرکلام، ۱۳۸۶: ۱۸۸)، سطح بالایی از حریم خصوصی را در فضای مجازی به رسمیت شناخته که با توجه به خصوصیات این فضا و لزوم حمایت مؤثر از اطلاعات شخصی، قابل توجیه است. در مورد این داده‌ها رضایت صریح ضروری دانسته شده است. با توجه به ماده ۵۹ همان قانون، حتی در صورت رضایت صریح شخص موضوع داده پیام، علاوه بر ضرورت انطباق محتوای داده پیام با قوانین مجلس، رعایت شرایطی از جمله استفاده متناسب با اهداف جمع آوری، صحیح و روزآمد بودن داده‌ها و دسترسی شخص به پرونده رایانه‌ای خود و امکان حذف و اصلاح داده‌های ناقص یا نادرست و حق وی برای درخواست محو کامل پرونده خود لازم است. به نظر می‌رسد از شروط اخیر، می‌توان نوعی حق فراموش شدن را برداشت نمود، زیرا اطلاعاتی که پیش از این صحت داشته و مثلاً هدف جمع‌آوری آن‌ها محقق شده یا اکنون صحیح نیستند در صورت درخواست شخص، باید حذف یا تصحیح شود. پس اگر شخص بتواند درخواست حذف اطلاعاتی را بنماید که خود در اختیار دیگران قرار داده، به طریق اولی حق خواهد داشت از موتورهای جستجو بخواهد اطلاعات راجع به او را از فهرست نتایج جستجو حذف نمایند. در این ماده از سوابق جنایی که در واقع موضوع اصلی حق فراموش شدن در اروپا است سخنی به میان نیامده، هم‌چنین از وضعیت مالی اشخاص مانند ورشکستگی بحثی نشده است.

مطابق با ماده ۴ آئین‌نامه سبج قضائی مصوب ۱۳۸۴/۱۱/۲: «برگ سبج قضائی پس از انقضاء ۷۰ سال از تاریخ ولادت شخصی که سبج قضائی به نام او صادر شده یا پس از اطلاع رسمی از مرگ او از میان برده می‌شود». به نظر می‌رسد وقتی امکان محو سبج قضائی (مشمول بر سوابق کیفری شخص) وجود دارد، می‌توان با قیاس اولویت، حقی برای وی مبنی بر تقاضای حذف چنین اطلاعاتی از نتایج جست‌وجو در نظر گرفت. البته مدت زمان مذکور، بسیار طولانی است ولی این ماده از تمایل نظام قضائی کشور به حذف اطلاعات، در هنگام زوال اهمیت آن‌ها حکایت دارد. چنین تمایلی منطقی به نظر می‌رسد زیرا برای مثال؛ شخصی که مجازاتش اجرا شده، اگر پس از گذشت مدت زمان قابل توجهی، کماکان اطلاعات راجع به مجرمیت او در

دسترس دیگران باشد، در واقع مجازات مضاعف و جدیدی نسبت به او اعمال می‌شود که گاه مانع از آغاز یک زندگی جدید و عاری از اشتباهات گذشته خواهد بود. ماده ۲۳ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، انتشار حکم قطعی را به عنوان یکی از مجازات‌های تکمیلی برای محکومین خاص به صلاح دید دادگاه منوط نموده است. باز گذاشتن دست افراد در انتشار اطلاعاتی از قبیل محکومیت‌های کیفری، آن هم پس از گذشت مدت مدیدی، در حالی که قانون‌گذار انتشار حکم قطعی را در موارد خاصی آن هم به صورت اختیاری پیش‌بینی کرده است، بر خلاف اراده قانون‌گذار خواهد بود.

به موجب ماده ۱۷ قانون جرائم رایانه‌ای ۱۳۸۸، «هر کس به وسیله سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی صوت یا تصویر یا فیلم خصوصی یا خانوادگی یا/سرار دیگری را بدون رضایت او جز در موارد قانونی منتشر کند یا دسترس دیگران قرار دهد، به نحوی که منجر به ضرر یا عرفاً موجب هتک حیثیت او شود، به حبس از ۹۱ روز تا ۲ سال یا جزای نقدی از پنج میلیون (۵,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا چهل میلیون (۴۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد»^۱.

به نظر می‌رسد از حکم این ماده نیز می‌توان مبنایی برای حق فراموش شدن استنباط نمود، زیرا اطلاعاتی که سابقاً منتشر شده و اکنون در حالت عادی قابل بازیابی نیست، هرگاه در نتایج جستجو نمایش داده شود، ممکن است موجب ضرر یا هتک حیثیت فرد شود؛ لذا افراد باید حق حذف چنین نتایجی را داشته باشند.

در قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات ۱۳۸۸، یکی از استثنائات دسترسی به اطلاعات، حمایت از حریم خصوصی است. طبق ماده ۱۴ این قانون: «چنانچه اطلاعات درخواست شده مربوط به حریم خصوصی اشخاص باشد و یا در زمره اطلاعاتی باشد که با نقض احکام مربوط به حریم خصوصی تحصیل شده است، درخواست دسترسی باید رد شود». حکم این ماده نیز می‌تواند به عنوان مبنایی برای حق فراموش شدن در نظر گرفته شود زیرا اطلاعات راجع به حریم خصوصی، به عنوان استثنائی بر حق دسترسی به اطلاعات قلمداد شده است. مقرر دیگر قابل استناد در این خصوص، تبصره ماده ۲۱ همان قانون است که به موجب آن «در صورت انتشار اطلاعات واقعی بر خلاف مفاد این قانون، اشخاص حقیقی و حقوقی حق دارند که مطابق قواعد عمومی مسئولیت‌های مدنی، جبران خسارت‌های وارد شده را مطالبه نمایند». پس حتی انتشار اطلاعات واقعی نیز از دیدگاه قانون‌گذار ممکن است مسئولیت منتشرکننده رادر پی داشته باشد.

۱. تأکید از نگارندگان است.

البته همان‌طور که ملاحظه می‌نماییم قانون به قواعد عمومی مسئولیت مدنی، جهت اثبات خسارت ارجاع داده است.

۴. محدودیت حق فراموش شدن

حق فراموش شدن را باید با ملاحظه حقوق دیگر نظیر آزادی بیان بررسی کرد. در آمریکا، استیسی *اسنایدر* دانشجوی ۲۵ ساله دانشگاه آموزش و پرورش در یک مهمانی در حالی که یک لیوان پلاستیکی به دست داشت و کلاه دزدان دریایی را بر سر کرده بود عکس گرفت و آن را با شعار «دزد دریایی مست»^۱ در صفحه خود در یکی از شبکه‌های اجتماعی منتشر کرد. مدیر دبیرستان، پس از مشاهده عکس، به وی یادآور شد که این عکس، حرفه‌ای نبوده و رئیس دانشگاه ابراز داشت که وی نوشیدن مشروب را در فضای مجازی برای دانش‌آموزان خود که به سن قانونی نرسیده‌اند تبلیغ می‌کند. لذا آن‌ها از دادن مدرک به وی خودداری کردند. استیسی در دادگاه اقامه دعوا نموده و استدلال کرد که طبق متمم اول قانون اساسی حق قراردادن تصویر مذکور را داشته و دانشگاه حق آزادی بیان وی تحت این متمم را، به وسیله مجازات او به خاطر رفتار (کاملاً قانونی) در غیر ساعات اداری، نقض کرده است. در سال ۲۰۰۸، قاضی دادگاه فدرال بخش، این ادعا را با استدلال مرتبط نبودن بیان وی با مصالح عمومی و این که عبارت «دزد دریایی مست» درج شده توسط وی، بیان حمایت شده محسوب نمی‌شود، رد کرد.^۲

این سؤال هم قابل طرح است که آیا حق فراموش شدن حقیقتاً حق حریم خصوصی محسوب می‌شود؟ چرا که حریم خصوصی مربوط به اطلاعات شناخته شده به صورت عمومی نیست. در مقابل، حق فراموش شدن، اطلاعات عمومی را بعد از سپری شدن مدت خاصی به اطلاعات خصوصی تبدیل می‌کند که دیگر بعد از آن امکان دسترسی به چنین اطلاعاتی توسط شخص ثالث امکان‌پذیر نباشد. در حقیقت، بخشی از مشکل ناشی از این است که کاربران اینترنتی سانسور را مخرب دانسته و درصدد دور زدن آن هستند (Weber, 2011: 122). گفته شده که حق فراموش شدن متمایز از حق حریم خصوصی است، چرا که حق حریم خصوصی دربرگیرنده اطلاعاتی است که به صورت عمومی شناخته شده نیست، در حالی که حق فراموش شدن شامل حذف اطلاعاتی است که علناً در یک زمان خاص شناخته شده بودند و دیگر، اشخاص ثالث حق

1. Drunken Pirate.

2. http://www.nytimes.com/2010/07/25/magazine/25privacy-t2.html?pagewanted=all&_r=0 (25/4/2016).

دسترسی به آن‌ها را ندارند (1: Crovitz, 2010).

در نهایت، باید جنبه فرهنگی این حق را در نظر گرفت و دید که جامعه تا چه حد تغییر کرده است، برای نمونه می‌توان به اظهار نظر مارک زوکربرگ، مدیر اجرایی فیسبوک، در خصوص این شبکه اشاره نمود. به عقیده وی، فیسبوک منعکس‌کننده تحولات جامعه است. بسیاری از مردم از مبادله اطلاعاتشان برای اشتراک‌گذاری آن‌ها در ازای خدمات و آسایش راضی به نظر می‌رسند (البته آن‌ها از عواقب ناشی از رفتارشان آگاه نیستند (1: Palfrey, 2008)). مشکل مهم در مورد این حق این است که آیا دولت باید آن‌هایی را که از چنین اطلاعاتی، که به‌طور داوطلبانه بر روی اینترنت منتشر شده، استفاده می‌کنند مجازات کند؛ به لحاظ قانونی رضایت اشخاص به انتشار اطلاعات بدون محدودیت زمانی، اعتبار اشخاص را به مخاطره می‌اندازد (122-123: Weber, 2011). هم‌چنین حمایت از حریم خصوصی باید به همان اندازه در خصوص افشای اطلاعات جمع‌آوری شده منعکس شود؛ این رویکرد مستلزم نظارت بهتر توسط تارنهاها است (2: Waldkirch, 2010). از این‌رو فناوری پیشرفته می‌تواند نقش مهمی را در زمینه جمع‌آوری اطلاعات در آینده ایفا کند. حق اساسی فراموش شدن با وضعیت پیچیده‌ای مواجه است. بنابراین تطبیق یا توسعه اصول کلی حمایت از داده به چنین حق جدیدی، امر ارزشمندی محسوب می‌شود (123: Weber, 2011).

۵. استثنائات حق فراموش شدن

حق فراموش شدن حق مطلقی تلقی نمی‌شود. بند سه ماده ۱۷ آئین‌نامه حمایت از داده در پنج فقره، استثنائات این حق را بیان کرده است. طبق این ماده، هر گاه پردازش برای موارد پنجگانه زیر ضروری باشد تعهد حذف اطلاعات اعمال نمی‌شود: اجرای حق آزادی بیان و اطلاعات؛ رعایت تعهد قانونی یا انجام عملی در راستای منافع عمومی یا اعمال صلاحیت رسمی اعطا شده به کنترل‌گر داده‌ها؛ حفظ منافع عمومی در زمینه بهداشت عمومی؛ بایگانی به منظور رعایت مصالح عمومی، برای مقاصد علمی، تحقیقاتی یا آماری تا حدی که اعمال حق فراموش شدن نیل به اهداف پردازش را غیرممکن یا به‌طور اساسی با مشکل مواجه کند؛ اقامه دعوی قانونی و دفاع در برابر آن.

۶. انتقادات وارد بر حق فراموش شدن

انتقادات عمده نسبت به حق فراموش شدن از این ایده ناشی می‌شود که این حق، حق آزادی

بیان را محدود می‌کند (Solove, 2003:976). بسیاری از کشورها و به طور خاص ایالات متحده آمریکا در قوانین داخلی خود آزادی بیان داخلی بسیار قوی دارند که تلفیق آن را با حق فراموش شدن به چالش می‌کشاند (Whitman, 2004: 1161-1162). پس از صدور حکم دیوان اروپا در سال ۲۰۱۴، نویسندگان آمریکایی آن را با در تعارض با آزادی بیان دانستند (Lee, 2015:1). بر آئین‌نامه پیشنهادی ۲۰۱۲ این انتقاد وارد شده بود که این آئین‌نامه می‌تواند باعث شود شرکت‌هایی مانند فیسبوک یا گوگل به نظام سانسور برای رهایی از مجازات روی بیاورند و در نتیجه احتمالاً تمام اطلاعات به خاطر هراس از مجازات حذف شود؛ همچنین به عقیده برخی حق فراموش شدن موجب می‌شود نتایج جست‌وجوی گوگل و موتورهای جست‌وجوی اینترنتی دیگر، نتیجه جست‌وجوی طبیعی نباشد و یکپارچگی اطلاعات مبتنی بر اینترنت را به خطر می‌اندازد. به علاوه، پس از صدور حکم دیوان اروپا، سخنگوی گوگل اعلام کرد که فرآیند ارزیابی، نه فقط به سبب متعدد بودن زبان‌ها بلکه به خاطر ضرورت بررسی دقیق، از نظر فنی پیچیده است و یافتن راهکار رسیدگی به درخواست‌ها ممکن است هفته‌ها به طول انجامد (Tessa, 2014: 2).

۷. نتیجه‌گیری

حق فراموش شدن حقی است که بر اساس آن می‌توان درخواست حذف اطلاعاتی را نمود که مربوط به زندگی خصوصی، ارتکاب جرائم، ارسال مضامین ناخردانه مشتمل بر عکس، فیلم و مواردی از این قبیل است. این حق، که مطلق نیست، سابقه چندانی در نظام حقوقی کشورها ندارد. ولی در برخی کشورها خصوصاً کشورهای اروپایی در بعضی پرونده‌ها به آن استناد گردید و عملاً دادگاه‌ها را در این خصوص با چالش اجرای این حق مواجه ساخت. از قوانینی که بر این حق در اتحادیه اروپایی صحنه گذاشته دستورالعمل حمایت از داده ۱۹۹۵ است که آیین‌نامه ۲۰۱۶ حمایت از داده آن را نسخ کرد. پس، در واقع این حق، که ریشه در حقوق فرانسه دارد، در اتحادیه اروپایی از دستورالعمل حمایت از داده اتخاذ شد. دیوان دادگستری اروپا آن را اعمال و در این راستا چندین نکته را در خصوص قلمرو سرزمینی دستورالعمل و تعاریف بیان کرد و سرانجام آیین‌نامه ۲۰۱۶ حق یاد شده را صریحاً شناسایی کرد. این حق در ایالات متحده آمریکا با استقبال چندانی روبرو نشده و با برخی انتقادات همچون افزایش نظام سانسور، محدود کردن دسترسی بشر به اطلاعات، تعارض با آزادی بیان و رسانه، خطر نتایج جست‌وجوی مختلف و

عدم یکپارچگی اینترنت مواجه شده است. در فقه امامیه، علیرغم عدم پیش‌بینی صریح چنین حقی، برخی احکام مبنی بر حرمت تجسس در زندگی خصوصی و لزوم حفظ کرامت انسان‌ها و ممنوعیت وارد کردن ضرر به افراد از طریق هتک حیثیت آنان، مؤید چنین حقی است. در نظام حقوقی ایران نیز حق فراموش شدن پیش‌بینی نشده و این حق را باید به طور ضمنی، از برخی مواد قانونی استنباط نمود. در عین حال، با عنایت به لزوم حفظ حریم خصوصی و آبروی افراد، دست‌کم زمینه برای تصویب برخی مواد قانونی که حق فراموش شدن و احکام و آثار آن را به طور صریح پیش‌بینی کنند فراهم است. بویژه این که جامعه ما علیرغم تحولات فناورانه، هنوز هم جامعه‌ای پایبند به اخلاق است و حریم خصوصی و اطلاعات شخصی، برای اکثریت افراد اهمیت بسیار زیادی دارد.

منابع

الف - فارسی و عربی

کتاب

- آخوند خراسانی، محمد کاظم، (۱۴۰۹ق)، *کفایه الأصول*، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام.
- _____، (۱۴۰۶ق)، *حاشیه المکاسب*، تهران: وزارت الارشاد الاسلامی.
- آشتیانی، میرزا محمد حسن بن جعفر، (۱۴۰۳ق)، *بحر الفوائد*، ۲ جلد، قم: انتشارات کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی.
- اصفهانی، فتح الله بن محمد جواد (شیخ الشریعہ)، (۱۴۱۰ق)، *قاعده لا ضرر*، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- انصاری، مرتضی، (۱۴۱۵ق)، *المکاسب*، قم: کنگره جهانی بزرگداشت شیخ انصاری.
- انصاری، مسعود، طاهری، محمد علی، (۱۳۸۴ش)، *مجموعه دانشنامه حقوق (دانشنامه حقوق خصوصی)*، تهران: انتشارات محراب فکر.
- حر عاملی، محمد بن حسن، (۱۴۰۹ق)، *وسایل الشیعه*، قم: مؤسسه آل البيت.
- _____، محمد بن حسن، (۱۴۰۹ق)، *تفصیل وسائل الشیعه إلى تحصیل مسائل الشریعه*، قم: مؤسسه آل البيت لإحياء التراث.
- حسینی مراغی، میر عبد الفتاح، (۱۴۱۷ق)، *العناوین الفقہیہ*، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه.
- خمینی، سید روح الله، (بی تا)، *الرسائل*، قم: مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان.
- _____، (۱۴۱۵ق)، *المکاسب المعمره*، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- _____، (۱۴۱۵ق)، *بدائع الدرر فی قاعده نفی الضرر*، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- _____، *کتاب البیع*، قم: مؤسسه اسماعیلیان، ۱۴۱۰ق.
- ذوالمجدین، زین العابدین، (۱۳۲۶ش)، *فقه و تجارت*، چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- سیستانی، سید علی حسینی، (۱۴۱۴ق)، *قاعده لا ضرر ولا ضرار*، قم: دفتر آیه الله سیستانی.
- طوسی، محمد بن حسین، (۱۴۰۷ق)، *الخلاص*، قم: مؤسسه تحقیقات و نشر معارف اهل البيت.
- عراقی، آقا ضیاء الدین، (۱۴۱۸ق)، *قاعده لا ضرر*، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه

علمیه قم.

- _____، (۱۴۲۰ق)، مقالات الأصول، قم: مجمع الفكر الإسلامی.
- فیروزآبادی، سید مرتضی، (۱۴۰۰ق)، عنایة الأصول، قم: کتابفروشی فیروزآبادی.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۵ش)، الکافی، قم: دارالکتب الاسلامیه.
- مجلسی، محمد باقر، (۱۴۰۳ق)، بحارالانوار، بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- محقق داماد، سید مصطفی و دیگران، (۱۳۷۹ش)، حقوق قراردادها در فقه امامیه، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت).
- مروج جزائری، سید محمد جعفر، (۱۴۱۵ق)، منتهی الدراییه، قم: مؤسسه دارالکتاب.
- مشکینی اردبیلی، میرزا علی، (۱۴۱۳ق)، قاعدة المیسور و نفی الضرر و الاجتهاد و التقليد، قم: کتابفروشی لقمان.
- مظفر، شیخ محمدرضا، (۱۳۷۰ش)، اصول الفقه، قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه.
- مکارم شیرازی، (۱۴۱۱ق)، القواعد الفقهیه، قم: مدرسه امام امیر المؤمنین - علیه السلام.
- _____، (۱۴۱۳ق)، انوار الفقاهة (کتاب البیع)، قم: مؤسسه الامام امیر المؤمنین (ع).
- منتظری نجفآبادی، حسین علی، (۱۴۱۵ق)، دراسات فی مکاسب المحرمه، قم: نشر تفکر.
- موسوی بجنوردی، سید حسن، (۱۴۱۹ق)، القواعد الفقهیه، قم: نشر الهادی.
- نائینی، میرزا محمد حسین، (۱۴۱۸ق)، منیه الطالب فی شرح مکاسب، قم: مؤسسه النشر الاسلامی التابعه لجماعه المدرسین.
- نراقی، مولی احمد بن محمد مهدی، (۱۴۱۷ق)، عوائد الأيام، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- نوری طبرسی، میرزا حسین، (۱۴۰۸ق)، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم: مؤسسه آل البيت (ع) لاحیاء التراث.
- هاشمی، محمد، (۱۳۸۴ش)، حقوق بشر و آزادی‌های اساسی، تهران: نشر میزان.

مقاله

- زرکلام، ستار، (۱۳۸۶)، «حریم خصوصی ارتباطات اینترنتی، (مطالعه در حقوق ایران و اتحادیه اروپا)»، معارف اسلامی و حقوق، سال هشتم، شماره ۱.

قانون

- قانون اساسی ۱۳۵۸.

- قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات ۱۳۸۸.

- قانون تجارت الکترونیکی ۱۳۸۲.

- قانون جرایم رایانه‌ای ۱۳۸۸.

- قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲.

ب- انگلیسی

Books

- Gutwirth, S. et al, (2011), *Computers, Privacy and Data Protection: an Element of Choice*, Springer.

- Palfrey, John, Gasser, URS, (2008), *Born Digital: Understanding the First Generation of Digital Natives*, New York, Basic Books.

- Pino, G., (2000), *The Right to Personal Identity in Italian Private Law: Constitutional Interpretation and Judge-Made Rights*, in: M. Van Hoecke; F. Ost (eds.), *The Harmonization of Private Law in Europe*, Oxford: Hart Publishing, pp. 225-237, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1737392>, last visited: 6/7/2018.

- Stupariu, Ioana, (2015), *Defining the Right to be Forgotten. A comparative Study between the EU and the US*, LL.M. Short Thesis, Central European University.

- Werro, Franz, (2009), *The Right to Inform v. the Right to be Forgotten: A Transatlantic Crash*, in: *Liability in the Third Millennium*, Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft.

Articles

- Antani, Ravi, (2015), "The Resistance of Memory: Could the European Union's Right to be Forgotten Exist in the United States"? *Berkeley Technology Law Journal*, Vol. 30, Issue. 4.

- Brookman, Justin, (2010), "Europe Revisiting Privacy Law is Opportunity, not Catastrophe", available at <http://cdt.org/blogs/justinbrookman/europe-revisiting-privacy-laws-opportunity-not-catastrophe>, Last Visited: 25/4/2016.

- Crovitz, Gordon, L, (2014), Forget any 'Right to Be Forgotten Don't count on government to censor information about you online, available at: <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748704658204575610771677242174>, Last Visited:

6/5/2018.

- Daly, Seaton, (2011), “Le Droit a L’oubli—Can We Achieve “Oblivion” on the Internet?”, available at: <https://emergingbusinessadvocate.wordpress.com/2011/03/15/le-doit-a-loubli-can-we-achieve-oblivion-on-the-internet/>, Last Visited: 7/4/2016.

- Fiveash, Kelly, (2011), “Facebook Tells Privacy Advocates not to, “Shoot The Messenger:”, You Have no Right to be Forgotten, Argues Big IT”, The Register, available at: http://www.theregister.co.uk/2011/03/23/facebook_shoot_messenger/, last visited: 7/6/2016.

- Fleischer, Peter, (2011), “Foggy thinking about the Right to Oblivion”, available at: peterfleischer.blogspot.com/2011/03/foggy-thinking-about-right-to-oblivion.html, last visited: 3/9/2016.

- Giovanni Sartor, (2015), “The Right to be Forgotten in the Draft Data Protection Regulation”, *International Data Privacy Law*, Vol. 5 No.1.

- Hoboken, JVI, Van, (2013), “The Proposed Right to be Forgotten Seen from the Perspective of Our Right to Remember, Freedom of Expression Safeguards in a Converging Information Environment”, available at: http://www.law.nyu.edu/sites/default/files/upload_documents/VanHoboken_RightTo%20Be%20Forgotten_Manuscript_2013.pdf, Last Visited: 5/5/2016.

- Koops, Bert-Jaap, (2011), “Forgetting Footprints, Shunning Shadows: A Critical Analysis of the 'Right to Be Forgotten' in Big Data Practice”, *SCRIPTed*, Vol. 8, No 3.

- Lee, Edward, (2015), “The Right to Be Forgotten v. Free Speech”, *I/S: A Journal of Law and Policy for the Information Society*, Vol.12, No.1.

- Mantelero, Alessandro, (2013), “The EU Proposal for a General Data Protection Regulation and the Roots of the 'Right to be Forgotten’”, *Computer Law & Security Review*, Vol. 29, Issue 3.

- Nurullaev, Ruslan, (2015), “The Right to Be Forgotten in the European Union and Russia: Comparison and Criticism”, Higher School of Economics Research Paper No. WP BRP 54/LAW/2015. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2669344>, Last Visited: 9/7/2016.

- Owings, Lisa, (2015), “The Right to be Forgotten”, *Akron Intellectual Property Journal*, Vol. 9, Issue 1.

- Pop, Valentina (2010), “EU to Press for Right to be Forgotten Online”,

available at: <http://euobserver.com/851/31200>, Last Visited: 5/6/2018.

- Ryan, Timothy, (2011), "The Right to be Forgotten: Questioning the Nature of Online Privacy", <http://www.psfk.com/2011/05/the-right-to-be-forgotten-questioningthe-nature-of-online-privacy.html>., Last Visited: 3/4/2016.

- Rustad , Michael L., Kulevska, Sanna, (2015), "Reconceptualizing the Right to be Forgotten to Enable Transatlantic Data Flow", *Harvard Journal of Law and Technology*, Suffolk University Law School Research Paper, Vol.28, No.15-27.

- Reding, Viviane, (2012) , "The EU Data Protection Reform 2012: Making Europe the Standard Setter for Modern Data Protection Rules in the Digital Age, Speech at the Conference Digital, Life, Design Munich", available at: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-26_de.html, Last Visited: 25/4/2016.

- Sterling, Greg, (2011), "Google Confront Spain's "Right to be Forgotten", <https://searchengineland.com/google-confronting-spains-right-to-be-forgotten-67440>, last visited: 29/4/2016.

- Solove, Daniel J, (2003), "*The Virtues of Knowing Less: Justifying Privacy Protections against Disclosure*", *Duke Law Journal*, Vol. 53, No. 3.

- Tessa, Mayes, (2014), "We have no Right to be Forgotten Online", available at: <https://www.theguardian.com/commentisfree/libertycentral/2011/mar/18/forgotten-online-european-union-law-internet>, Last Visited: 6/6/2016.

- Voss, W. Gregory, (2014), "The Right to be Forgotten in the European Union: Enforcement in the Court of Justice and Amendment to the Proposed General Data Protection Regulation", *Journal of Internet Law*, Vol. 18, No. 1.

- Weber, Rolf, H., (2011), "The Right to be Forgotten. More than a Pandora's Box?", *JIPITEC*, Vol. 2, No.2.

- Waldkirch, Peter, (2016) "France and the Right to Forget", available at: <http://www.iposgoode.ca/2010/01/france-and-the-right-to-forget>, last visited: 12/4/2016.

- Whitman, James, Q, (2004), "The two Western Cultures of Privacy: Dignity Versus Liberty", *Yale Law Journal*, Vol. 113.

Laws and Regulations

-Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data.

- Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation).

